

УДК: 378.14:372.857

Н.Б. ГРИЦАЙ

МЕТОДИЧНІ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

***Резюме.** У статті встановлено відмінність між категоріями «компетенція» та «компетентність», з'ясовано сутність поняття «методична компетенція», запропоновано класифікацію методичних компетенцій, схарактеризовано види методичних компетенцій майбутніх учителів біології.*

***Ключові слова:** методична підготовка, компетенція, компетентність, компетентнісний підхід, майбутні вчителі біології.*

Постановка проблеми. Участь України у Болонському процесі вимагає співставлення зі світовими та європейськими освітніми стандартами, прийняття нової освітньої термінології, впровадження компетентнісного підходу у підготовці майбутніх вчителів, перегляд системи мінімальних вимог до знань, умінь і навичок та особистісних якостей, визначення комплексу компетенцій, необхідних для майбутніх фахівців. Компетентнісний підхід не заперечує значущість знань, проте акцентує увагу на здатності використовувати отримані знання у професійній діяльності.

У наукових колах визначають такі переваги компетентнісного підходу: гарантування високого рівня і результативності підготовки фахівця; посилення практичної спрямованості освіти, вихід за межі «зунівського» освітнього простору; формування власного досвіду діяльності; забезпечення конкурентноспроможності випускника на ринку праці; орієнтування на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату освіти (що буде знати і вміти студент «на виході») та ін. Якщо раніше методична підготовка майбутніх педагогів полягала у засвоєнні методичних знань та формуванні методичних навичок і вмінь, то сьогодні результатом методичної підготовки студентів вважають методичну компетентність.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку професійної компетентності вчителя знайшли своє відображення в наукових працях В. Адольфа, В. Бондаря, Н. Бібік, О. Біди, Л. Ващенко, Г. Данілової, А. Деркача, О. Дубасенюк, І. Зимньої, І. Зязюна, Б. Ельконіна, Н. Кузьміної, О. Локшиної, В. Лозової, Н. Лобанової, А. Маркової, Л. Мітіної, О. Овчарук, Л. Паращенко, Л. Петровської, О. Пометун, С. Ракова, А. Реана, І. Родигіної, О. Савченко, В. Слатьоніна, С. Скворцової, С. Трубачової, А. Хуторського, М. Чошанова, В. Шахова, О. Шиян та ін.

Вивченням проблеми формування методичної компетентності педагогів займалися Т. Гущина, О. Ігна, В. Заболотний, Т. Загривна, В. Земцова, О. Зубков, М. Касперко, О. Коберник, Т. Кочарян, А. Кузьмінський, М. Михнюк, А. Мормуль, Н. Стефанова, С. Татаринцева, С. Толочко, О. Тумашова, Н. Цюлюпа, В. Шаган та ін.

Компетенції в освітній галузі досліджували Н. Авдєєва, В. Байденко, І. Зимня, М. Лук'янова, Г. Селевко, А. Хуторської, І. Чемерис, С. Шишов та ін. Проблему формування методичних компетенцій майбутніх учителів опрацьовували О. Бігич, Н. Верещагіна, Л. Гладун, О. Гончарук, Н. Зеленко, Ю. Ковальова, С. Скворцова, О. Таможня, С. Татаринцева, М. Шаталов та ін.

Окремим аспектам методичної підготовки майбутніх учителів біології у вищих навчальних закладах присвячено праці науковців Т. Бондаренко, Т. Буяло, В. Вербицького, Г. Жирської, О. Іванців, Н. Міщук, І. Мороза, А. Степанюк, Я. Фруктової, О. Цуруль та ін. Проте проблема формування методичних компетенцій майбутніх учителів біології ще не була предметом спеціального дослідження у вітчизняній педагогічній науці.

Метою статті є встановлення відмінностей між категоріями «компетенція» та

«компетентність», з'ясування сутності поняття «методична компетенція», визначення видів методичних компетенцій учителя біології.

Виклад основного матеріалу. Одне із значень слова «компетенція», зафіксоване у словниках, – це добра обізнаність із чим-небудь [10]. Поряд із терміном «компетенція», у науковому обігу використовують категорію «компетентність». А. Хуторської диференціює ці поняття таким чином: компетенція – відчужена, заздалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності у певній сфері; компетентність – володіння відповідною компетенцією, сукупність особистісних якостей учня, зумовлених досвідом його діяльності в певній соціально і особистісно-значущій сфері [12, 115].

Н. Бібік зазначає, що більшість дослідників розглядають «компетентність» як оцінну категорію, що характеризує людину як суб'єкта професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої повноваження [1, 45]. Компетенції ж сприймають як похідне, вужче від поняття «компетентність», як соціально закріплений освітній результат [1, 46-47].

Г. Селевко констатує, що поняття «компетенція» застосовують для позначення: а) освітнього результату, що виражається в підготовленості випускника, в реальному володінні методами, засобами діяльності, у можливості виконати поставлені завдання; б) такої форми поєднання знань, умінь і навичок, яка дає можливість реалізувати завдання з перетворення навколишнього середовища. За його словами, компетентність – це інтегральна якість особистості, що виявляється в загальній здатності і готовності до діяльності, заснованої на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання та соціалізації й орієнтовані на самостійну та успішну участь у діяльності [8].

На думку М. Туленко, компетентність – це комплексна характеристика особистості, яка вказує на володіння нею сукупністю знань, умінь, навичок, досвідом творчої діяльності та міжособистісної взаємодії, які забезпечують успішність виконання завдань, оптимальність у прийнятті рішень та ефективність у вирішенні проблемних ситуацій. За словами вченої, компетенція – це дещо вужче поняття, здатність до виконання конкретних дій, володіння способом виконання поставленої задачі [11].

О. Таможня стверджує, що компетентність – це інтегрований результат навчання, що виражається у здатності і готовності суб'єкта ефективно використовувати внутрішні та зовнішні ресурси для виконання професійної діяльності в типових і нестандартних ситуаціях відповідно до встановлених вимог, а компетенція – сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів і досвіду діяльності), задані щодо певного кола предметів та процесів, і необхідні для якісної продуктивної діяльності щодо них [9, 206].

С. Шишов розглядає компетенцію як здатність фахівця мобілізувати свої знання, уміння та узагальнені способи виконання дій у професійній діяльності [14].

У навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» за редакцією З. Курлянд зазначено, що компетенції – це внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (знання, уявлення, алгоритми дій, системи цінностей і відношень), що потім виявляються у компетентностях людини як актуальні, діяльнісні прояви [7, 450].

Отже, компетенції є складовими компетентності особистості. У процесі методичної підготовки майбутнього вчителя біології необхідним є формування низки методичних компетенцій.

Результати теоретичного аналізу наукових джерел дали змогу встановити, що методичну компетенцію розглядають як структурно-функціональну одиницю професійно-методичної компетентності, основу здійснення методичної діяльності, результат методичної підготовки майбутнього педагога.

О. Бігич методичною компетенцією вчителя називає сукупність його методичних знань, навичок і вмінь та індивідних, суб'єктних й особистісних якостей, яка функціонує як здатність проектувати, адаптувати, організувати, вмотивувати, досліджувати й

контролювати навчальний, пізнавальний, виховний і розвивальний аспекти освіти школярів у класній і позакласній роботі [2, 12].

О. Таможня методичні компетенції вчителя визначає як сукупність знань, умінь і навичок, якостей особистості, що дають можливість виконувати продуктивну діяльність з розв'язання методичних задач [9, 210].

За словами К. Красикової, основу методичної компетенції як компонента професійної компетентності становить набутий синтез знань, умінь, навичок творчої педагогічної діяльності, тому саме методична компетенція є важливим компонентом для виконання педагогічної діяльності [5].

На думку В. Шарко, методична компетенція є комплексним поняттям, що складається з фундаментальних і специфічних знань, різноманітних умінь і особистісних якостей людини. Вчена стверджує, що структура та зміст методичної компетенції вчителя охоплюють: готовність і прагнення займатися педагогічною діяльністю (мотивація); знання про закономірності навчання конкретної дисципліни (загальні психолого-педагогічні знання, дидактичні знання, спеціальні знання, методичні знання); практичні вміння (проектувальні, конструктивні, організаційні, адаптаційні, гностичні, мотиваційні, дослідні, професійно-комунікативні); педагогічну творчість (співтворчість, майстерність, новаторство) [13, 163].

Дослідниця Л. Гладун характеризує методичні компетенції педагога як знання, розуміння, оцінювання власних методичних дій і вміння якісно їх здійснювати в ситуаціях навчання та розвитку школярів за допомогою навчального предмета. У її роботі виділено такі методичні компетенції:

а) знання, розуміння і вміння аналізувати умови методичної ситуації на різних рівнях існування методичної системи (системнометодичному, загальнометодичному, частковометодичному), яке полягає у виокремленні та аналізі чинників зовнішнього середовища, що впливають на компоненти методичної системи, прогнозування впливу факторів на конкретну ситуацію, як-от:

- знання і розуміння особливостей та можливостей розвитку дитини, вміння прогнозувати перебіг методичної ситуації залежно від конкретних особливостей дитини;
- знання і розуміння специфіки предмета вивчення, її вплив на методичну ситуацію освіти (розвитку, виховання, навчання) школяра, вторинність впливу предметної специфіки на методичну ситуацію, вміння прогнозувати перебіг методичної ситуації залежно від особливостей дитини та специфіки конкретного предметного змісту;
- знання і розуміння концепцій, положень педагогіки та методики навчання на певному етапі розвитку науки, вміння прогнозувати перебіг методичної ситуації;

б) знання видів методичних задач, вміння виокремлювати методичну проблему із ситуації різного методичного рівня та здійснювати постановку (формулювання) задачі;

в) знання, розуміння і вміння проводити вибір окремих компонентів системи, методичних дій, їх планування, програмування і застосування на різних рівнях існування методичної системи, а саме:

- знання і розуміння місця кожного компонента у методичній системі, їхня взаємодія (мета – зміст – форма – методи та прийоми – засоби), залежність компонента від умов ситуації, впливу зовнішніх факторів;
- вміння вибирати кожний компонент методичної системи залежно від зовнішніх факторів (особливості розвитку дитини, специфіки предметної галузі знань, концепцій і положень педагогічної науки) і закономірностей методичної системи;

г) знання, розуміння і вміння контролювати та оцінювати розв'язання методичної задачі на будь-якому рівні існування методичної системи, здійснювати корекцію методичного дії [3].

З огляду на те, що в межах конкретної спеціальності або діяльності компетенції можуть конкретизуватися, Н. Зеленко розглядає методичні компетенції вчителя як єдність

спеціальних і загальнометодичних компетенцій. Спеціальні методичні компетенції вчителя інтегрують в собі знання предмета навчання та методики викладання, поділяються на: *цільову* (вміння педагога визначати цілі навчання); *змістову* (вміння визначати зміст навчання); *проектувальну* (вміння проектувати освітній процес); *рефлексивну* (вміння обґрунтовувати ефективність обраних методичних підходів); *моніторингову* (вміння відстежувати результати навчання) [4, 116].

Загальнометодичні компетенції відображають культуру методичної діяльності і поділяються на: *мотиваційну*, яка показуватиме особистісну зацікавленість у методичній підготовці; *когнітивну*, що характеризує здібності до підвищення свого методичної майстерності; *інформаційну*, яка відобразатиме наявність умінь і навичок отримання, обробки та застосування інформації в процесі методичної підготовки на сучасному теоретико-методологічному рівні; *комунікативну*, що характеризує вміння проектувати і встановлювати педагогічно доцільні взаємини; *соціальну*, характеризує усвідомлення соціальної значущості власного методичного розвитку [4, 123].

О. Таможня запропонувала класифікувати методичні компетенції вчителя на гносеологічну, проектувальну, навчальну, діагностичну, рефлексивну та дослідницьку [9, 211].

М. Туленко зазначає, що методична компетентність вчителя біології охоплює сукупність таких методичних компетенцій: розв'язування та складання задач, постановка і проведення експерименту, підготовка та використання наочності на уроках, підготовка та проведення лабораторних робіт, використання методів стимулювання навчальної діяльності учнів тощо [11].

Н. Міщук виділила групи методичних компетенцій: особистісні; проектувальні; організаційно-управлінські; комунікативні; дослідні; гностичні (ціннісно-орієнтовні, психолого-методичні, дидактико-методичні) [6, 543-544].

У контексті проведеного дослідження вважаємо за доцільне визначити такі види методичних компетенцій майбутнього вчителя біології:

- *організаційну* (організація власної діяльності та навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці, під час позакласних заходів, екскурсій, на навчально-дослідній ділянці, у теплиці);
- *проектувальну* (проекування і науково обґрунтована побудова навчального процесу);
- *комунікативну* (забезпечення передачі інформації під час педагогічного спілкування, створення позитивного емоційно-психологічного клімату);
- *діагностичну* (діагностування рівнів знань, умінь, навичок та компетенцій учнів, педагогічної ситуації в класі);
- *рефлексивну* (аналіз та оцінювання результатів власної професійної діяльності);
- *дослідницьку* (постановка і вирішення методичної проблеми, володіння методами науково-методичного дослідження, активна участь в експериментальній роботі щодо підвищення ефективності навчального процесу);
- *гностичну* (вивчення змісту предмета, тенденцій його розвитку, володіння способами вдосконалення професійних знань і вмінь);
- *технологічну* (застосування ефективних технологій, методів, форм, прийомів і засобів навчання та виховання).

Висновки. Отже, компетенції майбутніх педагогів співвідносять з конкретними видами діяльності і тлумачать як сукупність знань, навичок, умінь, цінностей, ставлень і досвіду діяльності, сформовану під час професійної підготовки студентів. Компетенції є складовими компетентності майбутнього вчителя. Компетентність – це властивості особистості, що визначають її здатність та готовність до виконання професійної діяльності на основі сформованих компетенцій.

Методична компетентність майбутнього вчителя біології передбачає оволодіння комплексом методичних компетенцій, серед яких розрізняємо організаційну, проектувальну, комунікативну, діагностичну, рефлексивну, дослідницьку, гностичну і технологічну. Ці види методичних компетенцій відображають основні види діяльності (функції) сучасного вчителя біології.

Перспективами подальших наукових пошуків може бути дослідження етапів формування методичної компетентності майбутніх учителів біології в умовах вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 45-50.
2. Бігич О.Б. Теорія і практика формування методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи: навч. посіб. / О.Б. Бігич. – К.: Ленвіт, 2006. – 200 с.
3. Гладун Л.А. Формирование методических компетенций у будущих специальных педагогов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Лариса Александровна Гладун. – М., 2011. – 320 с.
4. Зеленко Н.В. Взаимосвязь проектирования и самопроектирования методических компетенций в системе общетехнической и методической подготовки учителя технологи: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02, 13.00.08 / Наталия Васильевна Зеленко. – Астрахань, 2006. – 406 с.
5. Красикова Е.Н. Кейс-метод в структуре и содержании методической компетенции лингвиста-преподавателя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Екатерина Николаевна Красикова. – Ставрополь, 2009. – 172 с.
6. Міщук Н.Й. Професійно-методична компетентність у контексті педагогічної діяльності вчителя біології / Н. Міщук // Вища освіта України. Додаток 2 до № 3. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – 2011. – Т. III (28). – К.: Гнозис, 2011. – С. 540-545.
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / за ред. З.Н. Курлянд. – [3-є вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2007. – 495 с.
8. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138-143.
9. Таможняя Е.А. Система методической подготовки учителя географии в педагогическом вузе в условиях модернизации образования: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02 / Елена Александровна Таможняя. – М., 2010. – 490 с.
10. Глумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eslovnik.com>. – Назва з екрану.
11. Туленко М. Формування методичних компетенцій вчителів: здатність до вибору та використання методів навчання [Електронний ресурс] / Марія Туленко // Електронний збірник наукових праць Запорізької обласної академії післядипломної педагогічної освіти – 2011. – Вип. 2 (3). – Режим доступу: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip3.html. – Назва з екрану.
12. Хуторской А.В. Современная дидактика: учебное пособие / А.В. Хуторской.. – [2-е изд. перераб.]. – М.: Высшая школа, 2007. – 639 с.
13. Шарко В.Д. Теоретичні засади методичної підготовки вчителя фізики в умовах неперервної освіти: дис... докт. пед. наук: 13.00.02 / Валентина Дмитрівна Шарко. – К., 2006. – 542 с.
14. Шишов С. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Шишов // Дайджест: Школа–парк.– 2002.– № 3.– С. 20-21.

**Н.Б. ГРИЦАЙ. МЕТОДИЧЕСКИЕ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ
БИОЛОГИИ**

Резюме. В статье установлено различие между категориями «компетенция» и «компетентность», выяснена сущность понятия «методическая компетенция», предложена классификация методических компетенций, охарактеризованы виды методических компетенций будущих учителей биологии.

Ключевые слова: методическая подготовка, компетенция, компетентность, компетентностный подход, будущие учителя биологии.

**N.B. GRYTSAI. THE METHODOICAL COMPETENCY OF FUTURE TEACHERS OF
BIOLOGY**

The summary. This article established the distinction between the categories of «competence» and «competency», essence of «methodical competence» and proposed classification of methodical competencies. Author determined types of methodical competencies of future teachers of biology.

Key words: methodical training, competency, competence, competency approach, future teachers of biology.

Одержано редакцією 21.12.2013 р.